Vanden scaeckspeel ende tytuerdryf der heren en/
de der vrouwen. Daer mē nochtans seergoede ex/
empelen bij mach verstaen ende leren. . . . .

Dat meeste quaet dat een heer aen hem heb
ben mach is. Als hi hē goods niet en ont
siet ēn hē voir dē minschen niet en schaemt
voirquade. sonder vreese zūdiget ēn stoert dē min/
sche mit ouerdaet vā ōgerechtigē leuē. welke heren
al eer geweest hebbē. die die eer noch die gerechtich
eide niet verstaē en woudē. Mar si dedē oeck die ge
ne dodē. die hem woldē berispen. Als Nero dede si
nen meister Senem. Als oeck Nabogodonosor die
keiser wolde doen dē wijsen van Babilonië. want si
synē droem niet en wistē te beudē. Mē leest vā sy
nē soen Elmaradach. dat hi ī synē rijcke alsoo wreet
ēn so ōgenadich was. so dat hi synē dodē vader deil/
de ī .cce. stuckē Ende gaf ken .cce. ghieren teten. Op
dat hi niet weder vādē dode verrisen en solde. Dese
Coninck plach alle die ghene te dodē die hē berispen
of stelde woldē van sijn wanledē. Daer om so dacht
een wijs philosooph Exerses. Hoe hi den Coninck
moecht bestrakkē ēn oec sijn leuē beholdē. Ende hi
verstierde dat Scaeckspul mit Conīge ēn Conīgin/
ne. Rocken. ridderē. olden ēn vinnen. Jn welkē spe
le so worden alle state ghewijset ende gheleert. en/
de men mach veel goeder redene die subtijl sijn daer
in vijnden. Ende het is een spul van alte seer goedē

LANDES- UND STADT- BIBLIOTHEK DÜSSELDORF

lyt verdrif die ledicheit mede te scuwē-dit een moe
der is van onaerdicheit Doe nu die Coninck
sach dit spil vā sinen herē ēn sin voelk spelende mit le
uender wys-Niet alsinen nu speelt mit articulen-
Dit genuechde hem wel om sinre suverlicheit ēn op
we vreemdicheit-Ende hi begerde mede te spelen-
Doe seide die meister dat en mochte hi niet doen-hi
moste eerste aen nemē eens discipels gehoirsamheit
dat speel te leren-Doe ātworde die Conīck dattet
vmeners billic waer ēn op grote reden stonde-Doe
began die meister dat saeck spel te verclaren-ēn hi
seide een dueget-die die Coninck ēn Coninginne
Baenroidzen-Ridderen ende Rechteren aen hem
solden hebben-ēn mit horen volck leuen-als ic hier
na in wyf Capitteln wil screuen Doe nu die Co
inck den syn hadde verstaen so wert hi hem beda/
kende ēn geboot den Meyster op syn lyf-Dat hi hē
seide waer omme dat hi dat spel gedicht had-Doe
antworde meister ēn spraeck-Moegende Coninck
heer-want ic begeerde dattu van dinē volck gemīt
wordes-Ende mit wysheidē-gerechtigheide ende ge
nade dyn volcke mochtes regieren ende mit eerba/
ren seeden ende leuen-So hebbe ic bedacht hoe dat
ic dy wysen conde-dattu dy selues ī eeren ēn duech
den mochtes beūtten-Ende dyns selues heer eerste
wesen van dynen moet ende dyne wellust te regye/
ren-wāt dat is ōredē dat pemēt dē anderen wil re

gyeren die hē selue niet regyerē ēn can ¶ Doe lofde die Coninck des meisters wijsheit ¶ Hoe dat hi gevondē had een suuerlicke manier die heren van horen onsteden mede te berispen ende wijsheit te leren dat hi des dodes subtiliken ontgaen cunde ende seide ¶ Ic wil dit spel leren ende na desen spel leuē en de regnieren Dat eerste Capittel is van des coninckx formē ende gedaente ¶ Die Coninck was gelet in enen hoegen troon ¶ gecleet mit enen rodē purpuren mantel ende op syn hoeft een gulden Croen mit duerbaeren gemmen ende gesteente ¶ In syne luchter hant had hi eens Coninckx Septrum ende in die rechter hant enen gulden roenden Appel ¶ Bi desen gewade so gaf die meister te verstaen ¶ Dat die Coninckx staet ¶ soude bouen allen rijcken ende goeden des landes verheuen wesen van cost van goede ¶ van leuen ende van eeren ¶ Syn hof syn pallays sal mit rickdoem van overvloedighen goede vol wesen Ende dat heeft hi goet te doen ¶ Als hi syn lant bestarmit in vreden ende regiert in gerechticheiden ¶ Als Salomon seit ¶ Warmhartigheit ēn waerheit bewaren den Coninck ¶ Ende mit gerechticheiden ende genedicheiden so wart syn troon ghestaert Die Croen beteikent ¶ dat die Conick sal van sinre edelre weerde die hi heft ¶ niet alleē vā sinre boirtē gellachte ¶ Mar oet vā synē verstaē ¶ dueget ēn vroē heit bouē allē mānē leuē gheert ende geweerdicht

welen. Ende dat is hem groot noot. want al die o/
gen des volcs hangē in des Coninks aensichte. syn
scoen erbarheit te weten ēn syn gelette ēn gebode te
vernemē ēn die te volghen. Dat purpur beetickent
dat die Conīck vā genade ēn goedertierēheidē bouē
alle mānē sal schinē. wāt die ȝōderlinge gewade die
hi draget butē āder lude bewȳset. dat hi mit meer
re edelheide ēn dueget vā binnen ghesciert is. Als
Seneca seit. Dat instaende cleet der duechdē sciert
die siel binnē. ēn dat lichaem butē. ende maeket alle
die werkē der mīschē schoē ēn erbarlick Die gul
dē ronde Appel beteikēt. Dat een heer sin lant bepa
len sal ēn mit casteelen besluten. so dat daer gheen in
ganck der roueren en si. Ende mit wisen drossaten
of Baeliuwen tlant te regieren. ende dat volck te
oerdelen. Soe ist lantrecht als een gulden ront ap
pel. van weerden ende van vreden Dat Septrū
betekēt syn verheuen recht. dat van alle is te ont
sien. welck recht hi sal recht op vueren tot godes e/
ren. ende ghenen persoen aen te sien noch om mpden
noch om bede die roede te bugen. Mar bouen op die
gulden roede des. Coninks. staet een opē bloeme
die beteikent. dat hi alle syn gerechte mit genadich/
eiden sal verbloemen. want. Seneca seit. Niement
en staet die genade Also wel. Als den Coninck. of
vorst Dit syn die leere ende regelen der herē. ēn
der vorsten diese holdē sollen. Sy sellen wȳsheit heb

ben in hoerre hartten ¶ Ende waerheit in hoerē mō
de ¶ wāt dwaelheit ēn logene bouē alle qualic vuecht
den herē ēn meer mistaet ¶ Dat ander is ¶ Si sellen
geerne gorden raet hoerē ēn des radesleuē ¶ Dat ler
de ¶ Salomon synē soen ¶ ēn seide dattet hē nummer/
mer en solde rouwē ¶ Dat darde is ¶ Hij sal een erbet
staemel repn leuē leiden Tot welken litteiken is
die ¶ Conīginne geset aen sinē luchter zijdē ¶ Dat hij
hē mit syn genade sal latē genu gē Die leere vragē
of beter is den lande een Coninck geset of gecoren
daer segghen sij toe ¶ Dat een geboren Coennick dē
lande ¶ dicwil veel beter is dan of hij waer gecoren ¶
Om drierleye saecken wille Die eerste saecke is
want die vorsten die den Coeninck plegen te kiesen
Dicwil onder malckanderen twisten ¶ Also dat die
hoir verleng et wart ¶ of niet eendrachtelick en ghe
schiet ¶ wāt si dicwil meer aenstē hoir eigē behagē dā
vā gūsten of orber om des landes salicheit Die ā
der saeck is Het vallet gemeenlick ¶ ende nu in dese
tegenwoedigher tijt bycant altois godt betert ¶ dat
die gecoren heren ¶ coningen ¶ of harttigen ¶ of greuē
die landen also recht lief noch soe grote mynne niet
en hebben ¶ noch en bestarmen noch hoir scatte noch
mogētheit daer niet also aē en leggē als of si totten
lāde geboren heren warē ¶ Oeck ist dat dat ghemeen
volck niet so grote mīne tot dē gecoren heren draget
Als of hi natuerlic dē lāde geborē waē Die darde

saeke is ▸want die vreemde heren geern raedlude hebben▸ēn mannen geboren vpt hoeren eigene lande den si heimeliker sijn ēn bet betruwen dan vreemdē luden▸Ende die maken sij hoer officialen▸ēn ampt ludē▸die wanwijse onder den volck bedzinen▸daer haet ēn ongunst onder den volck opstaet▸ēn die wijl geschiet is dat die heren verdzeuen sijn▸Hijrom sei de god die heer int oude testament totten volke van israhel▸Du en selst genen coninck van anderen volke ouer dij setten▸die dijn brueder niet en is Die vinne die voerdē coninck stont▸was een man in tamelijken clederen▸hij had in sijn rechterhant een wa gestael mit gewicht▸ēn in sijn luchterhant een mate of een elle▸ēn aen sijn gordel een budel mit gelde▸Bij deser man en sijn gedaente gaf die meyster te verstaen▸Alle die coepluden van marsterie▸van snijderen of cleder makere▸rentmeisters of wisselairs ▸Dese behoeft die Coninck tot synē lijkliken dienst▸want die rentmeister ēn telauriers moetē by hem wesen▸veel stats ēn costs wt te reickē gheliick▸als der heren behoef groet ende mennichfoldich is▸Dese sellen hem hoeden voir ghiericheit▸so dat si horē heer niet ontrecken noch ontstelen▸wāt dat is meer ontrouwe▸dan of sijt den ghenen dedē die hē gheēs dincks en bevalen of beloefden▸Oec si en sellē horē heer niet wijsen op ongherechtich goet te vergaerē dat volck te statten te onrecht ende ongoet of te ne/

men · want ouer alle dat goet ōtfaet dieweil die du/
vel macht · so dattet mit strade mit ppne mit strande
dieweil verteert wart · Vā coep lude · marseniers ·
Hoe dat si hoer handeling mit warē woerdē zōder
zweren · mit ganser gauē goede sonder vermengē ·
mit ouder gelouen sonder list ende cloecke vonden ·
Aldus voeren · dat laet ic om der cortheit wil on
geschreuen · Als vanden · want snideres · scroders ke/
merlinge · berduerwerkers · Hoe sy souden wesē
van hoesscher seeden · kuyschen leuen · stille ende scha/
mel · waerachtich ende hoegelick van woirden inde
heren Camer te wanderen · Dit waer alte lanck
te vertrecken Dat ander Capitel is vander Co
nīginnē · Die aen der luchter zyden des Coninks
is geset · Om te bewisē gesellicheit syns leuēs Als
Adam seide īden Paradys tot onsen heer god · Dat
wys dattu my tot enē gesellinnē gegeuē hebbes · ꝛc
Daer om is si gesettet aendie luchter side des Coe/
nicks · wāt alle die eer ēn moge die die Conick heft
vā eygēschap syns staets · sal hi der Conīginē mede
deilē vā liefte ēn gebedē · wāt got seide · Ten waer
niet goet dat die alleen waer · Daer ome makede hi
hem hulpe hem gelick · Ten waren litteycken so is
die Coninginne in allen gewade ēn cierheidē ver/
heuē in enē troon dē Conick al gelick · Daer ō so sei
de die groete keyser · Alsuerus · totter Conīginen
Hester · Tu michi cōregnas · dat is du rēguierste

mit mp Der Coninginnē of der eedelre wiuē
ēn vrouwē oorden ▸heeft veel regelen ēn pūten aē▸
Dat eerste is ▸si sellen wijs wesen van sinnē ▸niet al
leen in tucht zeedē ēn gelaet ▸Mar oet van wordē
ēn van spraeck ▸Ende sonderlinge van dat si hemelic
ke dinge connē helen ▸ēn in hoerre hartte bedencken
ēn stille dragen ▸want dat tegen die wijse der vrou
wen is dat se helen mogen ▸Daer om leerde Salo
mon synen soen ▸ Verberge dijn hart voir die ghee/
ne die daer slapet in dijnen schoot ▸Hier om so macht
wel heten ē wijs wijf die hoirs mās raet ēn heim/
licheit helen tan ende bewaren ▸want dat is een sa/
lich man ▸die sulken trouwen gade vijnden tan▸
Mar men pleech te seggen ▸Het is selden in engch▸
land gesien ▸een swart voghel ghelijck gestapen als
een zwan Die ander regel is ▸dat die Coninginne ende alle die edelle wroudwen sellen wesen kuys
ende repn van leuen ▸want een repne van leuen ma
ket der vroudwen ghedaente mer schoen dan doet hoir
varwe ▸so dat si is meer te prisen van hoeren repnē
leuen ▸dan si van hoerre schoenheiden mach wesen▸
want ▸als inden gesten der Romeinen boeck staet
gescreuen ▸Dat die vroudwe Plia waenden dat alle
der mannen adem gheslonecken hadden ▸Als hoers
mans adem dede ▸want si voir gheens mans mont
hoir leue dage dan bi hoirs selues gedweelt hadde▸
Ende dat wart hoir tot groter eeren van hoerre

schamelheide toegelacht Ten is vminers niet beta/
melic datmē tot eniger vrouwe mont sal gaen · als
tot enē soutuate · want dat vermoedē ghift vā on/
schamelheidē tot sonderlinger eygender minnen So
seide die brupt ī Cāticis Osculetur me osculo oris
sui Dat is hi custe mi mit enen custen synes monts

Die darde regel is Dat die edel vrouwē hoer kīn
der mit sorgen op vuedē sellen als Salomō seit · die
kīndere scilmen leren letteren ēn inder ewē goods ·
wāt een ongeleert minsche is als een beelde des do/
des Hebstu dochteren bewaer hoer lichame Men
leest van Octauianus de keiser Dat hi synē kīnder
dede lerē ſwēmen springē warpen steecken tornierē
ende alle gheueerde die totter ridderscap hoerden ·
Synē dochteren dede hi leren neepen ende breyden
stricken weuen · ende alle watmen in vadem ende in
wolle doen mocht · Ende doe men vā hem vraechde
wat hīj daer mede meende · Doe seide hīj Al bin ick
huden een heer vander werlt · ic en weet niet of mi/
ne kīnder in armoeden comen mochten · Ende dan
en waert hem geen noot mit onduechden hoer noo
turft te winnen · sy mochten mit horen cunstigen ar
beide ēn mit scamelheide hoir leuen leiden · Dije
vinne die voer der coninginne stont · was een man
gesēt op eens meisters stoel · Ende voer desen man
was ē ontsloten boec geleit · een vrinael ēn ē astro
labiū · ēn in synre hant had hīj een bus mit salue of

electuarie Jn sijnre luchter hant had hij ysere steere of messen-wondē ēn sueren mede te snidē ·Bi desē mā ende bi sinē geveerde gaf die meister te verstaē Alle manieren vā cūstē ·ēn dat beteikent dat boeck dat hi voir hem open hadde·Jn enē bewysen dat die gene die vrouwē dienen ·sellen geleert sijn indē vri en kunsten·Ende sonderlinge in Medicinen·aerte/ dien·Cirurgie ende Astrologie Ende dat beteikēt dat vat dat hi hadde vol salven·Purpuer ende ru de·ende syn getrouwe van messe ende van snidinge want der vrouwen kemerlinge hoert te weten·Al le siecte ·des minschen lichaem te bueten·want die vrouwen teder sin van cōplexien so is die aerste den vrouwen bi te sticken ·ende hi sal aldusdanige pun ten aenhē hebbē Eerst stadicheit van woerdē Als hi totten siecken coemt so en sal hi niet syn woerden int wilt voeren ·te dysputieren of veel reden te voe ren ·Mar die sacke der siecten sal hi zueken ·Ende meer sal hi daer na staen den mīsche hastelic te hel pen te comen·dan van sinre cunsten te sucken prijse ende lof ·want dat is onbillic dat men dē minschen troest ēn hulp vertreet·als ī noede is die mē te hāt wel te hulpē comē mach·Glick als een seide·totten āderē die indē put genallē was·Hoe bistu hier īge comen·Doe antwoorde die ander ēn seide·Mijn lie ue vreent en vrage niet hoe ick hijr in gecomen bin· mer dencke hoe dat du mij hijr vyt helpen moeges·

Dat ander dat die aerste hebben sellen·is datse sel
len reyn ẽ kupsch van leuen wesen·om datmen hẽ
die heymlicheit der vrouwẽ diewijl moet laten we
ten ẽ handelen·so ist recht datse rein ẽ kupsch sijn
heymlick seamel ẽ stille·als een biechtuader·ende
niet onhoesch van woordẽ of handelinge·mer rechte
gehulpsamich ẽ radelick als een wijf den anderen·

Men leest van Ypocras dẽ groten meister·dat hij
enen helen nacht bij enen sconen wiue stille lach·ẽ
des morgens seide dat wijf·si had bij een block vã e
nen boem gelegen ẽ niet bi enen man·also onberue
lick had hij bi hoer geweest· Dat derde is·Sij
sellen wesen trouwe van vasten geloue seker·niet al
leen ī hoerre cūstẽ mer oec ī horẽ dienste·bedachtelik
te werken·ẽ sine porien ẽ purgatien te ordinirẽ·
want een aerst mach lichtelick enen minschẽ versu/
mẽ·Hijrom sel hij hem besorgen recht oft sijn hijnt
waer·ẽ hij sijn siecte in sijnre herten droege·want
arestotiles seit·Gelijcx die gedaente ẽ beeldt eens
dinges van steen of hout·Is eens minschen siel·al
so is die siecte eens cranken minschen ins meisters
herte·Ende daerom sal mense eeren·want om des
minschen noot heeft god die medicijn vander eerden
geschapen· Dat derde capitel is vanden oude·
die aen beiden siden des coninx ẽ der coninginnen
was geset·Een olt man sittende op enen recht/
stoil·Ende voer hem so was een open boeck·dat an

beiden zyden geschreuen was en hi hadde een roede in
syner hant ende een benet op syn hoeft. Wy desen ge-
baer so gaf die meister te verstaen. Datte scouten
of die rechteren inden landen souden wesen bedach-
te. bedochte en beleefde lude. want men seit dat niet
moegelick en is. dat een ionchman wijs sy. om dat
hij geen onderuindē en heeft der dingen. ende daerō
sette hij den alphim rechter een oudt bedaecht man.
Dat open boeck aen beden siden beschreuē. beteikēt dat
een rechter inden gesteliken ende weerlikē recht gele-
ret sal wesen. Op dat hij beide van bloede ende vanden
saken die onder den volk geuallē moege oordelē. Die
roede beteickent Dat hi niet allēe op gerechtich we-
sen sal in synē oerdel noch om bede noch om myede
om liefnoch om lede. sonder wtkiesen der personen
syn recht gerechtich wisen sal in synen oerdel Mae
oet mit macht ende cracht dat recht te veruolgē. daer
om so leerde Salomō synē soen kijnt en begeer geen
rechter te wesen. ten si dattu moges mit cracht die
quaetheit onder druckē Dat benet dat hi op syn ho-
uet droech beteikent dat hi selue syn leuen ontstraf-
lickē ende onbegripelikē hoedē sal vandē saken daer
hij ander lude sal of oordelē ende rastiē. Ende so mach
hij onder den volcke geeert ende gerekent wesen. Als
die wijse man Salomon seide. Voer enen grāwen
man selstu opstaen. Ende dyn rechter dyns volkes
selstu eren. Alle macht is van gode ▸ ▸ ▸

Van woe hem die richters hebben sullen.

Dit syn regulen ẽ punten die die rechterẽ aen hem sellen hebben. Eerste dat sij naer wijsheit sellẽ staẽ die mit begeerte te sueken Ende sonderlinge dat si niet ongheleert en syn van scrifte der boecken want inder litterẽ veel wijsheide der older beuolen is Desen is hoir officiẽ dat si setten statutẽ ẽ ordẽ van ghebode des vorstẽ mogen cundigen ẽ dat volck daer na regierẽ. Daer om seide Plapas. Hij sal regnierẽ ẽ wijs wesen ẽ hi sal recht ẽ rechtueerdicheit doẽ iden landẽ. Dauid seit. Ghere rhticheit heeft aen ghesien syn aensicht Dat ãder is dat die rechter sal wesen gode vruchtich ẽ hem ontsiende. Ende alle tijt voir ogẽ hebben. dat god wil alsulck recht weder ouer hem setten als si gedaen hebben den mĩschen want indẽ poeten staet geschreuen dat gheen ordẽ gerechtiger en is dan die dogẽ die een rechter selue gelet heeft. Gelick als men inder Roemer boeck leest. Dat si hier voirmails dat gedaen hebbẽ. Mar nu syn die rechte vandẽ lande spinnewebbe daer die cleynne muggẽ ẽ vliegẽ ĩ gevangen werden. Ende die grote wormẽ crupẽ daer doer Dat darde is dat si sellen armoede suerkẽ ẽ die ghiericheide schuwẽ ẽ sonderlinge geẽ gauẽ te ontfaen vãdẽ ptiẽ wãt die wise seit. Die gauẽ verblindẽ die ogẽ der richterẽ. Mẽ leest de richtẽ vã Romẽ warẽ so arm datmẽ hoir vytuaert

moste doen mit gebeden gelde· ẽ̄ hoer kijndere vpt
geuen vandē gemenen goede· ẽ̄ si plagen vpt holte
of stenen vaten te eeten· ẽ̄ seidē alle tijt· Het waer
meerre rijcdom den riken te rechten ẽ̄ te gebiedē·
dan vanden riken rijck te werden· Die vinne de
voer desen oudē alphim stont· was een cleric ẽ̄ no/
tarius gesēt voers rechters voeten· ẽ̄ had in sijnre
luchterhant een schere· ẽ̄ in sijnre rechterhant een
zweert· ẽ̄ aen sijn gordel droich hi een scriptoir· ẽ̄
op sijn rechter oer had hij een penne · ẽ̄ een instru/
ment lach op sijn schoet Bij desen wolde die meister
beteikenē· datte rechters moeten bij hem hebbē cle/
riken vandē bloede· die vten boeken die wilcoren le
sen· ẽ̄ die vonnissen genen vten instrumēten van al
len voervallende saken· Ende daerom hadde hij een
penne op sijn oer gesēt· ẽ̄ een scriptoer aen sijn goz/
del· Mer dat hij in sijn luchterhant een scheer had·
dat beteikent dat hi langhe pleiten ẽ̄ oueruloedige
ingetogen saken sel kūnen afsnidē· ẽ̄ dat vonnis op
sijn rechte maet setten ẽ̄ sluten· Ende dat en
can niet wesen sonder seer cloecke ẽ̄ subtile sinnen
ẽ̄ sonder mercke alle der dingen die men inden din
gestoel plecht te hantiren· want mit dat vterste vō
nis so werdt die waerheit vander loegen gesneden·
ẽ̄ die ouerdaet· gewelt· onduecht ẽ̄ boosheit· van
duecht ende gerechticheit verscheiden· Also dat een
ygelick sijn stuck ontsaet na dat daer sijn recht toe

seit. Mer dat hij een zweert droich in sijnre hant. dat beteikent dat der heren knechten sellen veroulgers wesen der vonnissen dier gewesen sijn. dat mē al mit gode bestaē mach. ten si dat se lust hebbē iemās bloet te storten. ēn in verhoemoedē iemant te belasten. die voer gode anders niet gereken en sijn dan moortgijr lude Daer of geschreuen staet. dat sij geen deel hebben en sellen indē rike goods Dat vijrde capittel is vandē ridder die was als een vroem mā al gewapent gesēt op een behagelick peert. ende hij had een helm op sijnen hoefde een plaet op synē borst ten enen schilt op synre sijden een speer onder sijnen armēē en zweert op sijnre sijden. hantschoen ende spoeren ende alle ander wapen die enen ridder toebehoeren. Bij desen gebaer so gaf die meister te verstaen. Dat gelick dat lichaem des mans mit wapē gestarcht ende gesciert is. So sal hi mit duechden ende edelle wercken gesterct ende geciert warden. Op dat hi niet alleen indē lichaem schoen ēn starck sy. Mar oeck van moede dogende sedich ende dat staet hē bet dan schoen wapen. Ghelick als die meister Alanus i sinē boec enē edelē mā mit duechdē wapēt ēn seit. Die vrede is sijn beenhaernis. want op den vrede mach mē vast staen. Die doechsaemheit is syn spoeren. wāt die verdiende dueget maeket menigē mā dat hi wilger is. ēn dueget maeket mēnigen heren gebode. Goedertierenheit is syn pansser. want

eens mãs leuẽ moet als een panser van menniger
hande goeder tirenheit gebreyet wesen. Die wijs
heit is der duechden helm. want si siet verre ouer.
waerachtige gelouе is sijn scut ẽ sijn boge. Die re
dẽ is sijn zweert. Stantachticheit is sijn schilt. ẽ
Vaste hope is sijn peert. Vrese is sijn breidel. Een
drachticheit is sijn wapentuer Goet gerucht is sijn
heraut Dit sijn die wapene des lichtes wat man die
dese heeft aen gedaen is starcker. dan die borghe be
slijmmet. is scoenre dan die van varwen glimmet
want alsо veel als een ridder mit goude buten ande
ren mãnen van weerde wit bettekent is zo moet hi
van duechden ouerzwemich wesen. Die meister
vigetius. seit int ridder boeck. Dat een ridder sal
dese punten aen hem hebben Eerst hi moet wesen
wijs ẽ cloeck want menich strijt ẽ vechten die wil
meer mit wijsheiden is gewonnen. dan mit mach/
ten of mit menichte van volke. Alexander de keiser
doe hi Egipten. Caldeen ẽ indien verwan. was
meer beset mit wisen ridderen dan mit starcke Hi
hadde eerste een cleijn her. Mar weel beschoth ẽ be
leeft bi sijnen vader Ander werf so sellen die rid
derẽ wesen trouwe. hoeren heer of vorste want een
edel margarite die scoen blencket in dat vingerlijn
des ridders is sculdich gelouе ẽ vaste trouwe Als
een Ridder seide dẽ Coninck toe Dese wonden die ic
ontfenck indẽ strijt om dinen wille. wisen dat ic di

truwe mit geloue geweest heb. Die geloue des mā
en is niet van tongen ēn van woerdē mar vā waer
heide ēn van warcke. Darde werk so sellen die rid
deren. vri ēn milde weesen hoirs goeds wāt Sene
ca seit Die riddere verliesen cracht ēn moet die hoir
hartte setten om goet te gaderē ēn ghelt Onder dē
Ridderen sal alle dinck gemeen wesen van die wape
ne Dandt woude dē roof gelijck ghedeilt hebben.
mitten ghenen die vochtē ēn bi dē saecken ghebleuē
waren Ende om die gheliker deilinge wil maecten
hem die ridderen hoir meister. ēn na tot hoeren Co
nick Vijrde werk so sellen si wesen starck niet al
leue van lichaē dat noot is. mar oec van moede wāt
een sage onder veel vromer mānen soude veel hart/
ten wederslachtich maken Alst ghesciede bi Josu/
es tiden. doe die verspiers van israhel seiden dat. si
lant van beloeften inet winnē en mochtē. wāt daer
waren veel roesen ēn gygātē in Doe wart dat volck
verueert ēn en doestē teghē die heiden niet vechten
Daer om so en salmē ghenen saghe noch weerkmoe
digē tot ridder slaen noch te stryde setten Vijfte
werk so sellen si welē goedertierē ēn barmhartich
op dē bedructē want dat is die meeste seghe den ver
wōnē te sparē ēn genadich te welē Alē leest dat eē le/
we niemēt arch en doet die voir hē neder leit Die
edelle mannen en plegen niet werck noch gherich te
wesen. Ghelijck alsmē leest datte coenīge vā israhel

plegē genadich te wesen· ēn hoeren ve rwōnen vi/
āden lijf mitten lāde weder te geuen· Selfwerk
sellen si wesen beschermers des gemeens volcks·
ēn daerom is der ridder oorde eerst geset ēn gecoē
dat si waken ēn vechten soudē voerdē lātmā ēn den
borger· dat hij sine hādwerke doen mochte· Daerō
heeft oeck dat volck eerst gewilcoort· datte riddere
riden sonden· souderlinge gesmide dragē· ēn sonder
linge vrije goede hebben soudē· Dit is nochtāt na ge
like alte clein lone· als si dat volck in troudwē behoe
den· beschermen· ēn voeruechten· Dije vinne die
voerdē ridder stōt· was een smit mit sinen hamer
ēn tange· oec had hij bijl ēn aueger als een timmer/
mā· wāt die ridderscap behoeft amborchscap ēn hād/
werck vāden ijsere· om der wapene wil· hem mede
te vesten ēn mede te vechten· Oec behoeftmen tim/
merlude die werken te maken· ēn metselaers die
slote te leggē· ēn oec int gemeen alle ambochs lude
moeten der ridderscap te dienste staen· Ambochs lu
de en sin niet clein te achten of te versmaden· wāt si
sin der werld vā groten node· ēn die ridderscap en
machse niet ōtberen· Mer men moetse regijren dat
si geen pertie of twiste ōder malckāder en maken·
Oeck selmen scharp gesicht op hem hebben ēn dragē
datse geen opset en maken tegen hoer heerscap· Die
gemeen mā sine heerscap dicke vergā· mer soude hi
die last ende dit sorge vāden gemeat goede dragen·

hy soude syn oude leuen kiesen en den heerscap becla
gen. Dese weerlude of borgere sellen alle tijt ge
hoorsam wesen en onderdaen hoerre oeuersten gebo
den en die niet cleynachten noch versmade wantsi
niet al die saken weten waerom datse geboden syn.
Ende si sellen in vtinge als in reisen mit hoeren he
re niet pijnlic wesen noch vnmermeer twist of cla/
ge hebben want daer hoort veel toe die al dinck sal
besorgen en die ongetemde gemeente bestueren en
daerom sal die maerscalck des hers setten millena/
rios centenarios quinquagenarios dat is Ridde
re die sommege onder hem hebbe sellen dusent mā
en sommege hondert man sommege vijftich man
en also voert want die dingen en moegen niet onge
sciet wesen. Dat vijfte capittel is vanden rock Capitm quintū
dat is vanden drossaten baliuwen en amptluden.
Dije was aldus vytgemaect. Een ridder behange
mit enen bonten mantel en een roede in syare hant
en des heren zegel in syn ander hant en sat op enen
wagen en syn knechten liepen voer hem. Wy dese
man woude die meister beteikene des coenincs vi
cariū of sinen beuelre want die coenick mit synes
selfs lijf in al sinen lande altijt niet wesen en mach.
Dairō ist noot dat hi beuelinge doe die vā syare we
gen dat volck regire Also dede coenick Pharao die
Joseph maerte heer vā egipte dat koern te verga/
dere ins coenics scuere en sat op ene wage en dede

alle sijn heerschap voer hem knapelen Ende hi gaf h ẽ
sijn vingerlijn ā sijn haut ẽ beual dat ne ment haut
noch voet sonder sijnen oerlouc rueren en most in al
le dẽ lande van Egipten. Dese amptlude sellen we
sen weerdige lude ẽ mãne vã geboorte ẽ vromich
heide. wãt als die here aen slechten snoeden luden si
ne grote dingen wil beuelen. so wert des heren ghe/
bot dicke versmaet. ẽ sine staet veronweerdt. wãt
so des heren raet is. daer na pleechmen den here te
geliken ẽ te weerdijren. Als Seneca seit. Eens ō/
genadichs of ongerechtichs coninchs dienres. sijn
alle smekers. ẽ meer moegen si heten sine verspije
ers of veruolgers dan sine dienstlude. Gelijck als
die keiser Augustus seide. Als die coninck is. al/
sulke sijn sine dienres. Daerom sel een heer setten
goede eerbaer mãne toe amptluden. Ende dat betri
kent datte Rock mit enen mãtel ombehangen was
Mer dat hij op enen wagen geseten was. bedupet.
dat hij die beuelinge vã sine lãde omme varen sel.te
sien ẽ vernemen tleuen der luden. wat vermoeden
si in hoerẽ herẽ dragẽ. Hij sel sien dat die lãde gebou
wet werdẽ. ẽ strate ẽ wege daer in sijn. ẽ hij sal
merke waer die ingãge vãden lãde sijn. daer sal hij
clote ẽ veste leggen. ẽ bouen al sel hij sines heren
huys besorgẽ. Gelijck als Salomõ geset hadde die
hem in sekeren tidẽ colt ẽ koern ouersceindẽ. Mer
dat hij hadde des heren zegel of sijn vingger lijn aen

sinre hant. bedupet dē ambochs mā. die sine gebode alleen doet vā sines herē wille ēn beuelinge. Ende dat sal hȳ doen in alsulker mate. als hiet vermoet sinen here te wille. ēn des lādes ozbaer te wesen. ēn niet als Amā die tirā. dies coenincs Assuerus vingerling hadde. ēn allet ioedsche volck woude dodē. dat des coenincs meininge niet en was. Ende daer om werd hȳ selūē mit seuē sine kindē aen eenre balken gehāgen. Die vinne die voerdē Rock stōd. was een mā. ēn hadde in sine hant een couter vāder ploech. daer mē tlāt mede ploech om te kerē. ēn in sine āder hāt had hȳ een zwepe. daer men die vee oc quicke mede ploech te driuen. ēn aen sine gozdel hīe een hacke of een aexse. daermen bomen mede te snoien plecht. Bȳ desen man woude die meister verstaen geuen. die ackerlude. hoer werck ēn hoer leuē Als tsi dat lant bouwen ēn eren. daerom vuerde hi die couter vander ploich. Ende datsi die beestē. vee of quick vueden. daerom so voerde hȳ die zweep. ēn dat si houe ēn bomen oefenen. ēn die vruchten vergaderen. daerom so vuerde hȳ die aexse. die hȳ an sinen gozdel hadde gehangen. Voertmeer so hoeren drierlepe merkelike punten totten lantman of ackerluden. Dat eerste punt dat den ackerludē of den lantman toebehoert is. dat hȳ geloue hebbē sel an god. die die vrucht geeft ēn alle tijtlike goede ons verleent van sinre grondeloser genadē. Daerō

sel die lātmā alle tijt gode daer voer dākē · ēn sine tiende geerne geuen · ēn dat alrebeste gode offeren · als Abel Adaems soene dede · ēn daerom was hij gode behagelick · ēn god ontfenck sinen dienst ēn offer · Dat āderde pūt is · dat hij geerne sel na ewe na reden ēn zeeden willen leuen · wāt om dat die lāt mā niet gemeenlick biden volck comē en mach · so is hij ōgetrigijrt vā wāsleedē · ēn gemeenlick vā gelate Hijrom sal hij hem geerne laten wijseu ēn radenvā sine heerschap daer hij ōder is geseten · ēn niet denslinlich ēn verkeert wesen in sine goetdūcken · mer alle tijt sine oeuerste eeren ēn die ōtsien · om hoer genade te verweruē · wāt wert hij vā sinen lātheer niet geacht ēn verfocht · so wert hi als een veriaecht wilt dat die minschen schuwet · Derdewerk so sal hij in sekerē tidē des iaers sine wercke niet verzumē om heet of cout weder sine wercke achterlaten · ende dē ken altijt dat die arbeyt heylich is ēn vā gode gesegent · ēn dat hij tot arbeidē geboren is ēn verlien · ēn op troist dat na goedē arbeide eē beter vrucht gewōnen wert · Gelijck als Josephus scrijft vā Noe · dat hij wilde rācken vāt die hij mit groter arbeit inder erdē plātede tot enen wijngaert mit vijrre gedijrtē bloede · als mit eēs lammes bloet · mit eens lewen bloet · mit eens verkens bloet · ende mit eenre apen bloet · Op dat die bitterheit van desen rancken gewandelt mochte werden · Ende doe Noe die vrucht

smakede· ēn die natuer des wijns niet en wiste· soe wert hij dronken· ēn lach naect in sijnre tenten· daer hem Cam sijn soen bespottede· Aldus sel hem de lantman verhoegen· dat hij van sinen swaren arbeit de ouermids der vruchten vertroest ēn verblijet sel werden· Mer hem boert te dencken· dat hij hem bewaere van dronkenscap· want die wandelt dē dranker na wijse der vier dieren Die sulke wardē sacht mordich ende simpel als een lam· Die sulke wardē homoedich toernich ende gram· als een leewe Die sulke wardē traech slummerich ēn lac· als een swijn Die sulke warden gemeenlick spillick gerlick· als een aep· wat aenlicht dat die dōcke minsche van desen dieren aen neemt· so ontgaet hi sijn minschelicke wijse ēn redelicke tucht Ende mach dan mit rechte een beeste genoemt warden· Nu volget hier nahoemen dat saeckspul speelde mit sijnen gange ende wat dat bedupt ende wat sinnes dat die meister dē Coninck daer mede gaf te verstaen dat is mi hier te lanck te scriuen · · · · · · · · ·

Vander Ridder oerde ēn manijr der edelre mānen

DJe ridder oerde ēn manijer der eedelre mannen leuen wil ic na des keysers staet beschriuen Het is leider waer dat in deser tijdt die Ridderlicke eer wart verslupmt ēn nadē halslach latē after bliuē alle die

heerlicheiden die tot horē oordē van outs toe behoren ende daer om ist want si hoir ridderlicke oe de niet en weten dat si ridderlicke dadē niet en doēr ofwarckē Die olde Coroniken wijsen Als eē goet man staet tot Ridder orbair So salmen alreeerste die bisscop presentirē eñ oetmoedelic bidden dat hij hem wil vorderē der ridder oerde te ontfangen want hi gheerne wil tot godes eerē ende tot vriheit des ghemenen landes Ridders arbeit ende Ridders warck offenē eñ ridders gesmyde te dragen Ende als die bisscop sittet neder in synē stoilna dat hi dat Ambocht der mysse heuet ghedaen So breuget mē hem voer dat boeck daer die ridder lessen in gescreuē staen Ende leest aldus Een yghlick die ridderr staet vuerē wil Die moet eerste edel wesen van bloede kuen van moede vernemel vansinnen milde van hauen eñ van gauen vast eñ eñ gelout vā leedē wāt hi behoeft groetmoedicheit ī wederspoet edelheit in gheslachtē wijs ī redē mildicheit ter eeren vroemheit aen manlike dadē wil tu dese saeckē aen di holden Die Jonckher seit Ja So ātwoert die bisscop God die dij dē wil gegeuē heeft die verlene dy die wercken also te beleuen eñ die dat heeft ī dy begōnē dat moet hi ī dij volbrengen So seggē die daer om staen Amē Daer na leestmē hē voir die ridder orde mit horen regelen eñ ca Eerste dat eē ridd alle dage geerne misse horē

sal mit ynigen ouerdēcke dat bitter lyden der passiē
ons lieks herē. Jhū cristi Die āder regel. Dat 2
hi voir dat heilige kersten geloue. syn lichaē. ēn syn
leuen kuenlickē mit woll sel wt setten Die dar 3
de regel is Dat hi die heilige kerke mit allen horē
dienrē sal na synre moghē voir alle gewelt ēn ouer
loep beschermē Die vyrde regel is. Dat hi wedu 4
wen ende wesen in horen node ēn rechte van ouer/
last ēn geweelt sal vriē ēn lossen Die vyfte regel 5
is. dat hi ōgerechtige stride ēn orloge sal vlien ende
sluwen ēn daer gheen soldie af nemē Die seste re 6
gel is. Dat hi sal om den ontschuldigen te verlossen
ēn geerne tegen wien dattet is. een camp op te ne/
men ēn te vechten. Die seuende regel is. dat hy 7
tornoye ēn steetspul nargens om anders hantiren
en sal. dan om ridder werck te oefenen. Die ach/ 8
te regel is. Dat hy den keiser of synen patroen mit
allen dat hy vermach in tucht ēn reuerencien bistaē
ēn onderdaenich wesen sal Die negende regel is 9
Dat hi den gemenen orber lands ēn volks. tot horē
vordel te bliuen. sel helpen ēn starken Die tiende 10
regel is. Dat hy syn leengoet dat hy van synen he/
re toe lene ontfangen heeft. niet en sal vervreemden
of in enigerleye wys van synes heren handen bren/
gen. mer hem goet ēn trouwe wesen. Die elfte 11
regel is Dat hi voer god ēn mīschen so leuē sel dat
hi vā al syn werkē onstraflick ēn onbegripelick sy.

12 Die xij regel is Dat hi na gewonten der heili/
ger kerken in vasten in vieren in beden ēn in ēwā
geliē te weten ēn na horen geboden geerne gehoer/
saem wesen Ende hier na staet dus geschreuē So
wie dat dese ridderlicke oerde mit hoeren regellen
houden beleuen ēn waren die soude hier inder tijt
lof hebben ēn na desen leuen die crone der salicheit
entfangen Dan soe coemt die Joncker ende leit
sijn hant op dat heilige ēwangeliū Ende louet na
sijnre macht mit gracie goods Alle dese voir genoē
de punten gheerne te vollēbrengen Ende so seit die
bisscop Dijn panich begeert moet dyn Aflaet van
allē dynē zūdē welē So seggē die daer ōme staē Ā
mē Daer na so coēt die weerdichste ridder vorste
of heer ende gheeft hē mit enē gellotē zweerde enē
grotē Halslach ēn seit aldus Tot der ere des al
merhtigē goods ēn des ouerwōnē conincs ēn herē
Jesu cristi sla ic di hudē ridder ēn ōtfange di in onse
gesellscap Ende dēck dat die salichmaker der war/
elt voir dē bisscop Annas in sinen gebenedidē
hals gellagē wert so dattu voirt al tijt oetmoedich
seltu voir gode ēn dē mischē wesen Daer na doet
men hem gulden gespyde aen Ende een gereit sal
doen peghen enen goeden ridder mit enen speer die
daer toe is gescicket Ende daen so ghift men hem
eri en noe mitten heer Ende hier is dat ridders
ambotch geeyndet

Vanden huysman ofte vader des huysgesindes

DJe huysman of die vader des huysgesindes sel woenen opten lande dat niet snoede en is te achten want men hem inder tijt seer behoeft om dat al die werld leeft van sinen arbeit. Dese man sel dieweyl ouersien hoe sijn dinge inde haue staen dat sijn gesinde niet leech en si noch sijn acker ongeoeffent. Hij sal dencken voer sine quicke en vee dat se tegen die tijt voeders genoech hebben. Hi sel weten dat costelike bruloften brengen stade sonder eer. Cost te doen om staet te verkrigen is eerlick. Cost te doen om vrienden te hepen is redelick Cost te doen om die dwase goeyers te vervolgen is verloren. Hij sal sijn gesynde spijsen mit grouer cost en niet leckerlick houden. Mar op den paeschdach en op den heiligen kerstdach so sal hem geuen voel ende genoich. Hij en sal gheen costelicke cleder dragen want costelicke clederen behoert den here toe. Een huysman die costelike cleder draecht bewijst dat hij niet vroet en is wat een cleet dat alte schibaerlic is is den naburen verdrietlick. Hij sal hem setten dat hij vreende hebbe watmen den huysman dieweyl tichte geuet dies hij alsike wel ōschuldich is. Ende wat hij selue liecht is so behoeft hij goeder vreenden de hem verdedingen kunen ende moegen als hij des behouet. Hij sal sinen hoechhertigen knechte van

hem doen ▸want hij mocht op een tijt in synen strick
vallen ▸Niement en mach langhe mit kpuachtigen
knechten hupswerf holden ▸Hij sal hem hoeden dat
hij syn laut ende syn arfe nis niet en verco epe▸Mar
noch wart beter dat hij syn arftnisse vercoft dā dat
hij inder woecker ewe soude vallen ▸Hij en sel oeck
ī gheen wijnkelre wesen▸want in dronkēscap mocht
hem syn moet verdragen ▸dat hij een edel mā waer
ende daer solde hi lieuer vechten dan ploegē▸Voert
is dat sake dat die hupsman rijcke wart ▸ende veel
coerns heeft ▸nochtan en sal hi niet alse die arme lu
den niet vergelden en mogen ▸Voert als den hupsman of den lantman die olderdum aen gaet ▸so en
sal hij synen soen niet beuelen ▸dat hij den acker re/
gieren▸mer enen vreemden die hem rekenscap doet
Het mochte geschien dat hem syn soene versmaden▸
ende niet na synen woerden en hoerden ▸Voert die
lantman sal voir synen doet syn testament maken▸
eer selue beütten ▸ende hem eer gode beuelen dan si
ne kijnderen ▸want als die vader doet is so sellē die
kijnder dat goet deilen ▸Die dode vader is snel van
den harten den kijnderē verghetē▸Voert die moe
der des hupsmans en sal niet ander werk mannen
want so maeckt si een kijf mit den kijnderen ▸Ende
wairt dat sijt vmmer doen wolde so sal mē hoir hel
pen ▸dat si enen iongen man neme ▸op dat si hoire
sunden mach bestrepen ende drincken den kelle des

coudwen ▸den si vmmers smaecken wolde tot wel/
ken kelck der tranē hoir brēget hoir olde verdwail
de lotheit ▸ Voert dat hof van meyerie sal allen min
schen open wesen die daer voirby lijden ▸Den riden
de luden sal men vorder gheuē ▸Die wandeler spij/
se gheuen Den heer sijn stattinge ▸Der kerken hoir
tiende▸Die vrienden scenken ende begauen ▸want
des landes ende goedes wair ghenoich▸wondment
mit duechden ghebruken ▸op dat god gaue op den
lande ende vruchte sijne benedixien A m en

LANDES-
UND STADT-
BIBLIOTHEK
DÜSSELDORF

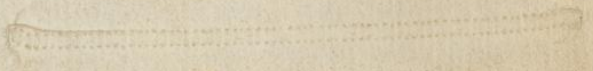
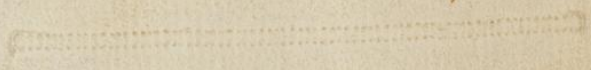
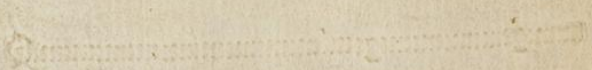

Universitäts- und
Landesbibliothek Düsseldorf